

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 6, Sayı: 2, 2022, ss. 212-229/ Volume: 6, Issue: 2, 2022, pp. 212-229

Journal homepage: <https://apjir.com/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

MOLLA AHMED EL-CEZERÎ NİN DİVANINDA ALLAH TASAVVURU*

Eyup TABARA

Doktora Öğrencisi., Atatürk Üniversitesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum
PhD Student, Atatürk University, Department of Religious Education, Erzurum/Turkey

tabaraeyup@gmail.com

orcid.org/0000-0002-4788-6190

ror.org/03je5c526

Öz

Şark insanının öne çıkan hususiyetlerinden birisi, toplumda kabul görmüş yüce şahsiyetleri, mistik bir atmosfer içinde teneffüs etmektir. Tarihte isminden bahsettiren Ahmed-i Hani, Fakiy-i Teyrân gibi bazı âlim edebiyatçılar hakkında yazılı bilgiler sınırlı olmakla birlikte, şifâhî kültürle gelen birçok menkıbe bulunmaktadır. Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Molla Ahmed el-Cezerî’de de aynı durum söz konusu olup, hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu şahıslar hem yazdıkları eserlerle hem de insanların teveccühünü kazanmakla, kendilerini nesilden nesile aktarılan, övgüyle bahsedilen bir platforma taşımışlardır.

Molla Ahmed el-Cezerî, tasavvufî meşrepte yol almış, şark insanının gönlünde yer edinmiş Cizreli bir âlimdir. “Divan” adlı eseriyle meşhur olmuştur. Divan edebiyatının inceliklerine vakıf olmuş, Türkçe, Arapça ve Farsçayı ileri düzeyde bilmektedir. İlim tahsili için Irak, Şam, Diyarbakır ve Hakkâri gibi diyarlara seyahatte bulunmuştur. Divanından anladığımızı göre Molla Ahmed el-Cezerî’nin Allah tasavvurunun oluşmasında, kâinatta müşahede ettiği Esmâ-i Hüsnâ’nın tecellileri etkili olmuştur. Tabiattaki hayretengiz hadiseler, deveranlar, kusursuz intizam ve işleyiş; el-Cezerî’nin gönül dünyasını farklı bir boyuta taşımıştır. Eşyada, Allah’ın Kadir, Cemil, Kemal, Rahman gibi isimlerinin yansımalarına tanık olmuştur. Çevresinde ruhuna nüfuz eden bu kevnî âyetleri, Divan’ında edebî bir üslupla ele alıp, kendinden sonraki nesillere aktarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Molla Ahmed Cezerî, Tasavvur, Kevnî âyet, Tecelli

THE CONCEPT OF ALLAH IN MULLAH AHMET AL-JAZERİ’S COURT

Abstract

One of the prominent characteristics of the people of the Orient is to breathe in the mystical atmosphere of the great personalities that are accepted in the society. Although there is limited written information about some scholarly writers, such as Ahmed-i Hani and Fakiy-i Teyran, who make a name for himself in history, there are

* Bu çalışma, “Molla Ahmed el-Cezerî’nin Divanında İslam İnanç Esasları” başlıklı yüksek lisans tezimizden üretilmiştir.

many menkibes who come with shifah culture. Mullah Ahmed al-Jazerî, which is the main subject of our study, has the same situation and there is not much information about him.

Mullah Ahmed al-Jazerî is a scholar of Cizra who has made his way in the pasture of Sufismi and took his place in the hearts of the Orient. He became famous for his work "Divan". He knows the subtleties of Divan literature and speaks Turkish, Arabic and Persian at an advanced level. As we understand from the Divan, Mullah Ahmed al-Jazer's imagination of Allah was influenced by the manifestations of most beautiful names of Allah, which he observed in the universe. The astonishing events in nature, the revolvers, the perfect order and functioning. He has taken the world of heart of al-Jazer to a different dimension. He witnessed the reflections of Allah's names such as Kadir, Cemil, Kemal and Rahman in the goods. He handled these cosmological verses, which penetrated his soul around him, in a literary style in his Divan and transferred them to the next generations.

Key Words: Mullah Ahmed al-Jazerî, Thinking, Cosmological Verse, Manifestation

Atf / Cite as: Tabara, Eyup. "Molla Ahmed el-Cezerî'nin Divanında Allah Tasavvuru". *Apjir* 6/2 (Ağustos 2022), 212-229.

Giriş

Allah Teâlâ (c.c), fizik ve fizikötesi bütün âlemlerin sahibi, yerde ve gökte, karada ve denizde gördüğümüz ve göremediğimiz bütün mahlûkatın varlık sebebi, gerçek sevgi ve övgüye her daim layık olan, ezeli ve ebedi yegâne yaratıcıdır. Yüce Allah (c.c), kendi zâtını tanımamız, zâtı hakkında haberdar olmamız, Kemâl ve Cemâl isimlerinin tecellilerini görebilmemiz için bizleri ve bu kâinatı yaratmıştır. Eğer Allah Teâlâ (c.c) bizleri ve bu kâinatı yaratmasaydı, yine zâtında bir noksanlık meydana gelmeyecekti. Yüce Rabbimiz, biz kullarının asıl varoluş nedenini Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklamaktadır: "Ben, insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."¹ İbadetin Allah katında makbul olabilmesinin yolu, Allah'a iman etme rüknü ile mümkündür. Aksi takdirde Allah'a iman olmadan yapılan ibadet ve iyilikler, ahiret noktasında faydasız kalacaktır.

İman ilmi, o kadar ehemmiyet arz eden bir ilimdir ki, onun lezzetini kalbinde yaşayan zâtlar, eserlerinde bu konuyu fevkalade bir şekilde dile dökmüşlerdir. Bediüzzaman Said Nursî (1878-1960), Allah'a (c.c) iman hususunda Molla Ahmed el-Cezerî'den etkilendiğini, onun kâinat kitabında Allah'ı nasıl okuduğuna hayran olduğunu dile getirmiştir.² Cezerî, Allah'a (c.c) iman konusunu ehl-i sünnet akidesine bağlı kalarak, coşkun bir şekilde *Divanında* işlemiştir.

1. Molla Ahmed el-Cezerî

1.1. Hayatı

Şark dünyasındaki birçok müellif ve şair gibi Molla Ahmed el-Cezerî'nin de hayatı hakkında pek fazla bilgiye sahip olduğumuzu söyleyemeyiz. Cezerî ve diğer birçok müellif ve edip hakkında pek fazla bilgi bulunmamasının, herhangi bir yazılı kaynağa kaydedilmemesinin kanaatimizce en önemli nedeni, Osman Tunç'un da ifade ettiği gibi

¹ *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin (Ankara: TDV Yayınları, 2005). Zâriyat 51/56.

² Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: RNK Neşriyat, 2006), 243.

şark insanının büyüğü, mistik bir atmosfere olan sevgisidir.³ Nitekim bir kişinin hayatının bir sayfa üzerinde kayda alınması, aslında o kişinin hayatını kısıtlama, bir hücreye hapsedme anlamlarına gelmektedir. Oysaki şark insanının, alışılmış kalıpları sevmediği ve toplumda değer verilen yüce şahsiyetleri mistik bir atmosferde teneffüs etmek istediği söylenebilir.

Üzerinde ittifaka varılmış bir bilgi olmamakla birlikte Molla Ahmed el-Cezerî'nin Cizre'de dünyaya gelip 1560-1640 yılları arasında yaşamış olduğu kabul edilmektedir.⁴ Cizre ve çevresinde uzun zamandan beri ikâmet eden Botan Aşireti'ne mensuptur. Halk arasında ilmiyle, sanatlı sözleriyle büyük bir üne sahip olan ve "Melâyê Cizîrî" lakabıyla meşhur olan büyük mutasavvıf Molla Ahmed el-Cezerî, ilim yolunda pek çok meşakkatleri omuzlayıp ismini tarihe kazımıştır. Hayatını marifetullahıya adayan ve bu uğurda birçok talebe yetiştiren Cezerî, 1640 yılında Cizre'de vefat etmiştir. Kabri, ders verdiği Kırmızı Medrese'nin alt katındadır ve günümüzde ziyaretgâh haline gelmiştir.

1.2. Evliliği

Molla Ahmed el-Cezerî'nin evlendiğine dair mevcut kaynaklarda bir bilgi yoktur. Şifahî yolla aktarılan bir bilgiye göre Cezerî, Hasankeyf Meliki'nin Selma isimli kızına âşık olmuş ve onunla postacı aracılığıyla mektuplaşmıştır. Bu husus, divanda şöyle geçmektedir:

Biddu'a bellix tehiyyatî li Selma ya berîd

Tercüme:

Ey Postacı! Dualarımla birlikte Selma'ya selamlarımı ilet⁵

Bir başka söylentiye göre ise Cezerî, Cizre emirlerinden "Sîtiya bisk kesk" (yeşil zülüflü hanım) namında birinin genç kızına âşık olmuştur. Cezerî bu iki hanımdan birisiyle veya farklı bir hanımla evlendiğine dair bir bilgi elimize ulaşmamıştır.⁶ Kanaatimize göre Cezerî, evlenip çocuk sahibi olmuş olsaydı, doğu yöresinden kendi soyunu ona nispet edecek birileri mutlaka çıkardı. Fakat böyle bir nispetin olmayışı, Cezerî'nin bekâr olduğu düşüncesini güçlü kılmaktadır.

Bazı sufiler, evlenmemeyi tercih etmiştir. Onlara göre ruhun ilahî aşk yolunda tekâmül edebilmesi, bedenın şehvî arzularından uzak durmasıyla mümkündür. Bu bağlamda Cezerî'nin, İbrahim b. Edhem (ö. 161/778?), Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848?) gibi mutasavvıflarla aynı düşünceyi paylaşıp evlenmediği söylenebilir.

³ Molla Ahmed Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, çev. Osman Tunç (İstanbul: Nubihar, 2018), 17.

⁴ Abdalbaki Turan, *Melayê Cizîrî Divanı ve Şerhi* (İstanbul: Nubihar, 2017), 17.

⁵ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 285.

⁶ Turan, *Melayê Cizîrî Divanı ve Şerhi*, 539.

1.3. İlmî ve Edebî Şahsiyeti

Kürtçenin bütün lehçelerinin⁷ yanı sıra Farsça, Arapça ve Türkçe'ye de oldukça hâkimdir.⁸ Özellikle Fars ve Arap Edebiyatı diline olan vukufiyeti, divanında açık bir şekilde öne çıkmakta ve Cezerî bu sahada söz sahibi olduğunu göstermektedir. "Cezerî" lakabıyla tanınmasının sebebi, Cizre'de dünyaya gelmesidir.

Cezerî, bir divan şairi olmakla beraber, aynı zamanda yüksek bir medrese tahsiline sahip mutasavvıf bir âlimdir. Hakkâri, Diyarbakır gibi şehirlerde ilim tahsil etmiştir. İlmî icazetini ise Diyarbakır'a bağlı Strebas köyünde Molla Taha isimindeki âlimden almıştır.⁹ İlim tahsili yolunda Şam ve Irak'a gittiğini şu beyitten anlıyoruz:

Sefera Şam û 'Iraqê li me xweş lazim û fer kir

Bi me da jehr û reqîban di devî şehd û şeker kir

Tercüme:

"Şam ile Irak seferini farz kıldı bize Sevgili

Zehir sundu bize, rakiplere ise bal ile şekeri"¹⁰

Molla Ahmed el-Cezerî, Divanında kendisine en çok iki mahlasla atıfta bulunmaktadır. Bunlardan en çok kullandığı "Melâ" kelimesi, Kürtçe'de imam, hoca efendi anlamlarına gelmektedir. Melâ, molla¹¹ kelimesinin halk arasında zamanla değişiminden gelmektedir.

Cezerî'nin kullandığı diğer mahlas ise "Nişanî"dir. "Nişanî", kaza ve kaderin nişan tahtası anlamına gelmekle birlikte, Sevgili'den atılan oklara hedef olan kişi anlamına da gelmektedir. Cezerî, ilahi aşk yolunda hedef olduğu oklardan şöyle bahseder:

Birhên ji qewsê qudret nîşane kir Nîşanî

Lami' ji ber dibarin çi yengîyek we perweş

Tercüme:

"Kudret yayından atılan oklar, nişan kıldı Nişanî'yi kendine

Durmadan yengi kanatlı oklar yağmakta üstüne."¹²

⁷ Kabul edilen yaygın görüşe göre Kürtçenin 4 lehçesi vardır. Bunlar; Kurmanci, Sorani, Gorani ve Lorani'dir.

⁸ Muhammed Zivingî, *El-İkdü'l Cevheri fî Şerhi Divanı'ş-Şeyh el-Cezirî* (Kamışlı (Suriye): Rafideyn Matbaası, 1958).

⁹ Turan, *Melayê Cizirî Divanı ve Şerhi*, 18.

¹⁰ Cezerî, *Melayê Cizirî Divanı*, 187.

¹¹ Molla, bazı İslam toplumlarında tanınmış din âlimlerine ve belirli seviyede öğrenim görmüş kişilere verilen unvandır. Kürtçe'de Mela şekline dönüşmüştür. Hamit Algar, "Molla" (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2020), 30/238-239.

Bunun yanında Cezerî'nin, *Hikmetu'l-Ayn*,¹³ *Şerhu'l Lubab*¹⁴ gibi fıkıh kaynaklarına göndermede bulunması, Mâruf-u Kerhi (ö. 200/815-816?), Şiblî (ö. 334/946), Hallac-ı Mansur (ö. 309/922), ve Alâî (ö. 761/1359) gibi mutasavvıflara *Divan*'ında değinmesi¹⁵, Şeyh San'an'ı¹⁶ şiirine konu edinmesi; tasavvuf, kelam ve fıkıh denizinde zengin bir birikime sahip olduğuna işaret etmektedir. Cezerî, kendinden önce birçok şairi etkisinde bırakan Hafız-ı Şirazi'den (ö. 792/1390) etkilenmekle beraber,¹⁷ sahip olduğu şiir kabiliyetiyle Hafız-ı Şirazi'ye de âdetâ meydan okumaktadır. Fakat bu meydan okuma, Hafız-ı Şirazi'yi küçük telakki edip kendisini büyük addetme şeklinde anlaşılmalıdır. Cezerî'nin şiirinde hâkim olan ruhun unsurlarını; güzellik, haşmet, ulviyet, hassasiyet, kendine güven ve dikkat olarak özetlemek mümkündür. Bu sebeple Cezerî, kendisinin de usta bir kaleme sahip olduğunu şu beytiyle haykırmaktadır:

Ger lu'lu'ê mensûri ji nezmê tu dixwazî

Wer şî'rê Melê bîn te bi Şîrazi çi hacet

Tercüme:

“Nazmın etrafa saçılmış incilerini görmek dilersen eğer

Gel Melâ'nın şiirinde gör onları, Şiraz'a gitmene ne hacet!”¹⁸

Şairler arasında etkileşimin olması çok doğal karşılanması gereken bir durumdur. Ortaya konulan her yeni, eskiyi içererek tezahür etmektedir. Dolayısıyla eski ile yeninin birbirinden bağımsız bir şekilde yaşaması, kanaatimizce pek mümkün görünmemektedir. “Sanatkârların birbiri üzerine tesir etmeleri meselesi, sanatın çok ince bir problemidir. Sanatta tesir ve teessür, çok cepheli bir hadise olduğu için verilen hükümler şahsi seziden ileri geçip ilmin istediği açıklığa kavuşamaz.”¹⁹ Dolayısıyla Cezerî'nin Hafız-ı Şirazi'den ne derece etkilendiğini istatistiksel olarak belirlemek, çok derinlemesine bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Cezerî de başkalarını etkilemeyi başarmıştır. Cezerî'nin aşktaki makamını yakın tarihimizde yaşayan Bediüzzaman Said Nursi (1878-1960) şöyle

¹² Cezeri, *Melayê Cizîrî Divanı*, 321.

¹³ Müellifi, Necmuddîn el-Kâtibî el-Kazvînî (ö. 675/1277). Muhtasar mantık kitabıdır.

¹⁴ Müellifi, Ebu Hasan el-Mehamilî eş-Şafîî (ö. 415/1024). Şafîî fıkıh kitabıdır.

¹⁵ Cezeri, *Melayê Cizîrî Divanı*, 31.

¹⁶ Feriduddin-i Attar'ın, *Mantıku't-Tayr* adlı mesnevisinde konu edindiği, Abdulkadir Geylani ile muasır olan, bir Rum kızının güzelliğine kapılıp içki içtiği, domuz sürüsüne çobanlık yapıp nihayetinde tekrar tevbe ettiğinden bahsedilen şeyhtir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Ziyai, *Feriduddin Attar- San'an Şeyhi* (İstanbul: Say Yayınları, 2012).

¹⁷ Hafız-ı Şirazi'nin edebi yönü ve şahsiyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Asuman Gökhan, “Hafız-ı Şirazi ve Âb-ı Hayat”, *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 1 (2018), 113-132.

¹⁸ Cezeri, *Melayê Cizîrî Divanı*, 241.

¹⁹ Ali Nihat Tarlan, *Ahmet Paşa Divanı* (İstanbul: MEB Yayınları, 2005), 11.

ifade etmektedir. “Mevlâna Celaleddin-i Rûmî (ö. 672/1273), Molla Ahmed-i Cezerî ve Mevlâna Camii'nin (ö. 898/1492) aşk meşrebindeki makamları birdir.”²⁰

1.4. Divan İsimli Eseri

Cezerî'nin eldeki veriler ışığında bilinen tek eseri, Kürtçe kaleme aldığı *Divan*'ıdır. Aruz vezni ile yazılmıştır. Divanda 21 kaside, 1 methiye, 87 gazel, 16 rubai, 1 terhib-i bent, 5 terci-i bent, 1 tardiye, 1 hiciv, 2 ferd, 2 müşaare ve 1 terbi bulunmaktadır.²¹ Divandaki beyitler bütünüyle ele alındığı zaman vahdet-i vücud düşüncesinin, İlah-i aşk ile yoğurulmuş olduğunu söylemek mümkündür.²² Kürtçe kaleme alınmış eserler arasında tasavvuf sahasında şaheser kabul edilen Molla Ahmed el-Cezerî'nin “Divan”ını anlayabilmek, ondaki derin manalara ulaşabilmek için sadece Kürtçeyi bilmek yetmemektedir. Çünkü derin bir ilme, coşkun bir anlatıma, keskin bir marifete sahip olan Cezerî'nin şiirlerinde tasavvuf, belagat, estetik, felsefe, tarih, astronomi gibi fizik ve metafizik konular iç içe geçmiştir.²³ *Divan*'ı tam anlamıyla kavrayabilmek için, derin bir mecaz ilmine sahip olunması da gerekmektedir. Bu meyanda *Divan*'a birden fazla şerh çalışması yapılmış olup bunlar arasında en meşhur olanı, Kamışlı Müftüsü Ahmet Zivingî'nin (1876-1971) Arapça şerhi olmakla beraber “Hejar” mahlasıyla Abdurrahman Şerefkendi'nin (1921-1991) Kürtçe şerhi ile Molla Abdusselam'ın (1878-1952) Arapça bir şerhi de mevcuttur.²⁴

2. Molla Ahmed el-Cezerî'nin Allah Tasavvuru

2.1. Allah'ın “Bir” Oluşu

Sözlük anlamı "bir şeyin bir olduğuna hükmetmek" olan *tevhid*, terim olarak Allah Teâlâ'nın (c.c) zatıyla, sıfatlarıyla ve fiilleriyle bir ve benzersiz olduğuna inanmaktır.²⁵ Cezerî, Allah Teâlâ'nın (c.c) bir oluşuna iman ettiğini, ezeli olan bir varlığın mantiken ebedî olmayı da gerektirdiğini divanda şöyle dile getirmiştir:

Her yek e'w dê yek bimînit ewwel û axir yek e

La cerem nabî du bê ê dê bimînit her hebû

Tercüme:

Her daim birdir o elbette bir kalır evvel, ahir

²⁰ Abdülkadir Badıllı, *Bediüzzaman Said NURSİ- Mufassal Tarihçe-i Hayat* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1990), 630.

²¹ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 16.

²² Birgül Bozkurt, “Molla Ahmed-i Cezerî'nin Divanında Vahdet-i Vücüd Anlayışı” (Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, Ankara: Şırnak Üni. Yay, 2010), 625.

²³ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 18.

²⁴ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 23.

²⁵ Seyyid Şerif Cürcanî, *et-Ta'rifat* (Halep, 2006), 17.

İmkansızdır ona ikilik, ezelde var olan bâki kalır yine²⁶

2.2. Allah'ın Ezeli Oluşu

Cenab-ı Allah, kadim/ezelidir. Çünkü vacibü'l-vücut olan şeyin kadim olması, yani varlığının başlangıcının bulunmaması gerekir. Nitekim öncesinde yokluk bulunan hâdis bir varlık olması, zorunlu olarak varlığını başkasına borçlu olması anlamına gelir ki, bu vacibü'l-vücut olmakla çelişir.²⁷ Cezerî, Allah Teâlâ'nın (c.c) ezeli olduğunu, hiçbir şarta bağlı olmadan varlığının kendi zâtından kaynaklandığını, zâtından evvel hiçbir şeyin olmadığını şu beyitle dile getirmiştir:

Zatê muqeddes bû wucûd coşîş nedabû behrê cûd

Wesf û îdafat û quyûd yek jî tecellayê neda

Tercüme:

Coşup taşmadan henüz cömertlik denizi, zât-ı mukaddes var idi

İzafet, kayıt ve nitelikleriyle tek bir varlık dahi ortada yok idi.²⁸

2.3. Allah'ın Fâil-i Mutlak Oluşu

Cezerî, bu evrende sebeplere bağlı olarak olan biten her şeyin arkasında aslında Allah Teâlâ'nın (c.c) mührünün olduğuna inanmaktadır. Görünen sebepler, hakikatte yalnızca birer perdedir. Allah Teâlâ'nın (c.c) kudret ve iradesi olmadan bu kâinata müşahede edilen hadiselerin meydana gelmesi mümkün değildir. Cezerî bu hususu, divanda şöyle ifade etmiştir:

Teqada weh dikir hikmet ku çerx û lewleb û bab in

Huwe'l Fe'ealu la texter bi esbabin we alatî

Tercüme:

Rabbani hikmet bu şekilde deveranını ister çarh-ı feleğîn

Fâil-i Mutlak O'dur çünkü, etkisi yok sebeplerle cihazların²⁹

²⁶ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 417.

²⁷ Sa'duddin et-Taftâzânî, *Şerhu'l-Akaid*, çev. Talha Hakan Alp (İstanbul: Rihle Kitap, 2011), 144; Abdülmelik el-Cüveynî, *Luma'u l- Edille fî Kavâidi Akaidi Ehli's- Sünneti ve'l Cemâ'a*, çev. Serdar Murat (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 44.

²⁸ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 27.

²⁹ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 145.

2.4. Allah'ın "Samed" Oluşu

Cezerî, Allah Teâlâ'nın (c.c) her türlü noksanlıktan münezzehtir olduğuna inanmaktadır. Ona göre Yüce Yaratıcı, ezelde hiçbir şeye muhtaç değildi. Yüce zatının bilinmesi için, bu kâinatı ve içindekileri yaratmıştır. Cezerî'nin bu düşüncesini, şu kudsî hadis üzerine temellendirdiği söylenebilir. "Ben bilinmeyen bir hazinedim. Tanınmak istedim. Bunun için de bir varlık yarattım ve onlara kendimi tanıttım. Onlar da beni bilip tanımış oldular."³⁰ Bu husus, divanda şöyle dile getirilmiştir:

Husn û mehebbet her hebû Heq 'aşîqê zatê xwe bû

Muhtacê husnek dî nebû neql û rîwayet pê we da

Tercüme:

Güzellik ve sevgi var idi ezelde, Hak Teâlâ aşık idi kendi zatına

İhtiyacı yoktu başka bir güzelliğe, rivayetler böyle ulaştı bize³¹

2.5. Allah'ın, Güzelliğin ve Her Şeyin Kaynağı Oluşu

Cezerî, yaratılan her şeyin özünde Allah Teâlâ'nın (c.c) olduğunu, güzelliğin Ondan kaynaklandığını, gerçek sevginin Ona olmasını şu beyitle dile getirmiştir:

'Aşîq ew e dilber ew e zahir ew e mezher ew e

Rûh û beden gewher ew e d'her şahidek durdane da

Serçeşmeye husnê ew e Xurşîde'w 'alem pertew e

Ger bedr e wer mahê new e wer Muşterî yan Zuhre da

Tercüme:

Aşık O'dur, sevgili O'dur, zahir O'dur, mazhar O'dur

İnci tanesi olan her güzelde ruh, beden ve cevher O'dur.³²

Güzelliğin kaynağı O'dur, alemi ışıklandıran güneş O'dur

Nurlu Dolunay, yeni doğmuş Hilal, Müşteri veya Zühre³³ O'dur.³⁴

³⁰ İsmail b. Muhammed Acluni, *Keşfu'l Hafa*, çev. Mustafa Genç (İstanbul: Beka Yay., 2019), 3/311. Bu hadis, İbn Arabî yolunu takip eden tasavvuf ehline göre keşfen sahih olup, naklen sabit değildir. Muhaddislere göre ise muteber hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyit Avcı, "Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/1 (01 Şubat 2004), 161-193.

³¹ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 27.

³² Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 29.

Bir başka beyitte Cezerî, Allah Teâlâ'nın (c.c) güzelliğinin sadece kendisini parlatmadığını, tüm mahlûkatın Allah Teâlâ'nın (c.c) güzelliğine ayinedârlık ettiğini divanda şöyle belirtmiştir:

Te dizanim te dibînîm ku tu wî nûrê wucûd
 Allah Allah ji çi nûr e di seraya me lebaleb
 Tenha ne li min lami'ê husna te şefeq da
 'Alem bi xwe wê husn û cemalê di xwe da girt

Tercüme:

Gördüğüm Sen, bildiğim Sen, Sensin varlığın nuru
 Allah Allah, ne acip bir nurdur bu, sarayımızı doldurmuş lebaleb³⁵
 Güzelliğin parıltısı aydınlatmadı sadece beni
 Âlemde her şey kendi zatında göstermekte hüsn û cemali³⁶

Bir başka beyitte Cezerî, görünüşleri ve tabiatları her ne kadar farklı görünse de her şeyin özünde Allah Teâlâ'nın (c.c) olduğunu divanda şu teşbih ile ifade etmiştir:

Yek e derya tu bizan qenci çi mewc û çi hebab
 Di esil da ku hemî av e çi av û çi cemed

Tercüme:

Bil ki deniz aynı denizdir, değişse de dalgaları, kabarcıkları
 Tümünün sudur aslı, çözülse de çözülmese de buzları³⁷

2.6. Allah'ın İbadete Layık Oluşu

Cezerî, kâinatın Allah Teâlâ'nın (c.c) nuruyla oluştuğuna inandığını, Allah'ın nurunun yeryüzünü kaplaması sonucu canlı cansız tüm mahlûkatın bu haşmet karşısında secdeye kapandığını, her şeyin Ona ibadet ettiğini şu beyitle dile getirmiştir:

Nûra tecella hate 'erş esma hemî lê bûne neqş

³³ Tasavvuf ehlinin sıklıkla kullandığı "Müşteri" kavramı, Jüpiter gezegeninin; "Zühre" kavramı ise Venüs gezegeninin karşılığıdır.

³⁴ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 35.

³⁵ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 231.

³⁶ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 75.

³⁷ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 239.

Şewqa di wan çû ta bi ferş isman bi zatî secde da

Tercüme:

Arşa indi tecelli eden nur, nakşoldu onunla tüm isimler

Yeryüzünü kapladı nurları, secdeye kapandı zatına isimler³⁸

2.7. Allah'ın Kâinatı Tezyin Edişi

Allah Teâlâ'nın (c.c) şu kâinat yüzündeki kudret eserleri, Cemil, Sâni gibi isimlerinin tecellileri karşısında Cezerî'nin kalbi, farklı bir iklime bürünmüş, ilahi aşk ile yanmıştır. Bu kâinattaki sanat eserleri, tecelliler onun ruhunda öyle depremler oluşturmuş ki, hayranlığını gizleyemeyip yaşamış olduğu hâli izhar etmiştir. Bu aşk hâlini o kadar derinden yaşamıştır ki, şu beyitte Onun güzellikleri karşısında gönüllerin sürekli yağmalandığını söylemiştir:

Husna munezzeh bânîşan wê lê nivîsî zerkeşan

Xal û xetên 'enberfeşan herkes bi wan dil yexme da

Tercüme:

Delil istemez güzellikleri var, altın yaldızla süslemiş onları Sâni

Anber gibi saçılmış benleri, yağmalamada durmadan gönülleri³⁹

Cezerî, Allah Teâlâ'nın (c.c) bu kâinatı yokluk karanlığından çıkarıp, usta bir nakkaş gibi ahenkle süslediğini, Sâni isminin kâinattaki kusursuz intizam ile birebir ilişkili olduğunu şu beyitle dile getirmiştir:

Nûr in ji ser hetta qedem neqqaşê sermeşqê qidem

Pê zeyyinand lewhê 'edem her yek bi yek dî çeşne da

Tercüme:

Ezel kitabetinın nakkaşı, baştan başa o nurlu harflerle

Süsledi onlarla adem⁴⁰ levhasını, birbiriyle ahenk içinde.⁴¹

³⁸ Cezeri, *Melayê Cizîrî Divanı*, 37.

³⁹ Cezeri, *Melayê Cizîrî Divanı*, 31.

⁴⁰ Adem sözcüğü, var olmanın zıttı, hiçlik, yokluk anlamlarını ihtiva etmektedir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Adem", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1988), 1/356-357.

⁴¹ Cezeri, *Melayê Cizîrî Divanı*, 29.

2.8. Allah'ın Kâinatta Düzen Var Edişi

Cezerî, Allah Teâlâ'nın (c.c) isimlerinin kâinattaki cilveleri gereği şu dünyanın bir düzen içinde olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanı sıra Cenab-ı Hakkın kâinatı yarattıktan sonra bir kenara çekilip onu izlemediğini, aslında her an her dem kâinatla, mahlûkatıyla irtibat halinde olduğunu, günümüz toplumunda tartışmalara konu olan deizm⁴² fikrini reddettiğini şu beyitte dile getirmiştir:

Vê 'alemê teqwîmi best her ismekî fi'la xwe xwast

Hukmê teserruf da bi dest her wî di mulk û qebze da

Tercüme:

Düzene girdi âlem, kendi fiilini istedi her bir isim

Eline verdi tasarrufunu, kabzasında tuttu tüm âlemi⁴³

Cezerî, kâinattaki düzenden bahsederken mutlaka bir düzen var edicinin olduğunu anlatmak istemiştir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan 'O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahman'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak ve düzensizlik görüyor musun?'⁴⁴ âyetinin, Cezerî'ye ilham kaynağı olduğu söylenebilir.

Cezerî, kâinattaki yıldızların, gezegenlerin belirli bir düzen ve hikmet içinde gezdiklerini, başıboş bırakılmadıklarını ve ilahi bir emre muhatap olduklarını divanda şöyle dile getirmiştir:

Mersef di nav van meş'elan qet'en mesafa merhelan

Sirra burûc û menzilan resma sulûkê cadde da

Ew yek bi yek xalî nehin bê hikmetek 'alî nehin

Ger van surek halî nehin ew reqş çira mestane da

Ew kamilê bê'eyb û neqş çerxên bi her yek new' û şexs

Wî yek bi yek anîne reqş tê seb'eê seyyare da

Tercüme:

Bu parlak yıldızlar düzeni, bunca mesafeyi kat edip gezmeleri

⁴² Deizm, 17-18. yüzyılda ortaya çıkan, bütün dinleri inkâr eden, yaratıcıyı kabul etmekle beraber onun bu kâinata müdahalesini kabul etmeyen, pasif bir tanrı anlayışı düşüncesidir. Cüneyt Avcıkaya, *Kolaya Kaçmanın Adıdır Deizm* (İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2020), 19.

⁴³ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 33.

⁴⁴ Mülk, 67/3.

Burçların ve menzillerin sırrı bu harika akışın resminde gizli
Boş değildir hiçbiri, yüksek hikmetlerden uzak değil her biri
Bir cezbe olmasa hiç rakedip dururlar mı böyle mestane⁴⁵
Kusurlardan berî olan o kâmil kuvvet birleştirip eflakı
Yedi gezegenle birlikte raksa getirdi onları birer birer⁴⁶

2.9. Allah'ın "Kayyûm" Oluşu

Cezerî, şu kâinat yüzünde vuku bulan hadiselere pürdikkat baktığı vakit, kevnî ayetlerin yansımalarını müşahede etmektedir. Aslında onun Kur'an'ın sadece risâlet dönemine hapsolmadığını, her çağda varlığını sürdürdüğünü, dinin her zaman ve mekâna tatbik edilebilir, evrensel bir karakterde olduğunu dile getirdiği söylenebilir. Cezerî'nin kalbindeki bu aşk-ı ilahi, şu beyitlerle dile dökülmüştür:

Sirra kelâmê eqdesî dem dem di lebsê enfesî
Têtin tenezzul bêhisî ne b'guftûgowê qisse da

Tercüme:

Enfes giysilere bürünüp sessizce iner Kelam-ı Akdes an be an
Konuşurlar içinde sessizce güft u gulara boğulmadan⁴⁷

Cezerî, kâinatta ister zîhayat ister câmid varlıklar olsun, hepsinin Allah Teâlâ'nın (c.c) isimlerinin kontrolünde olduğunu söylemiştir. Ona göre yaratılan hiçbir mahluk, başıboş değildir. Tüm mahlukat, Yüce Yaratıcı'nın idaresi altındadır. Yukarıda değindiğimiz gibi Cezerî, deizm fikrini kabul etmediğini, Allah'ın hükümran oluşunu, divanında şöyle dile getirmiştir:

Her hey'et û her cismekî her ferd û new' û qismekî
Rûh wî di destê ismekî mayî di qebze'w pence da

Tercüme:

Varlıkların her bir nevi, her bir ferdi, her bir kısım ve heyeti
Allah'ın güzel isimlerinden birinin idaresi ve hükmü altındadır⁴⁸

---

⁴⁵ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 45.

⁴⁶ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 43.

⁴⁷ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 31.

⁴⁸ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 47.

Cezerî, bir başka beyitte âlemde tereşşuh eden tecelliler karşısında, insanın kayıtsız kalışına olan hayretini divanda şöyle ifade etmiştir:

Allah Allah ku di ‘umrê xwe tu carek nebihê

Çi seda tête ji vê gunbedê dewwarê hudûs

Tercüme:

Allah Allah, ömründe bir kez olsun duymaz mısın acep

Ne sesler gelir, bu durmadan dönüp duran kubbesinden hudusun⁴⁹

2.10. Allah’ın İnsanda Birçok Delil Yaratması

Cezerî, insanın yaratılışında birçok delilin, sırrın olduğunu; insan vücudunun pek çok ayeti kendisinde cemettiğini söylemiştir. İnsanın yaratılışında pek çok ilahî delil göze çarpmaktadır. Bir insana ibret nazarıyla bakıldığı takdirde, Allah Teâlâ’nın (c.c) kudret delillerinin görülebileceğini söylemiştir. Cezerî de yaşamış olduğu ruh ikliminde bu delilleri insanda görüp, insanı subhani bir sır yumağı olarak tasvir etmiştir. Divanında bunu şöyle dile getirmiştir:

Ji vî teqwîmê insanî nezer da sirrê subhanî

Fehaze’l wechu min ecla berahînînin we ayatî

Tercüme:

İnsanın bu güzel yaratılışında apaçık bir Subhani sır var

Delillerin ve âyetlerin en parlağıdır şüphesiz bu güzel yüz⁵⁰

2.11. Allah’ın Güzellik Güneşine Benzetilmesi

Cezerî, güzellikle tavsif olmuş vildan,⁵¹ huri, peri gibi latif, rûhânî varlıkların güzelliklerini, Allah Teâlâ’nın (c.c) güzelliğinden bir zerre almış olmalarına dayandırmaktadır. Allah Teâlâ’nın (c.c) güzelliğinin her şeyi kuşatmış olduğu divanda “güzellik güneşi” teşbihiyle şöyle ifade edilmiştir:

Wîldan û hûr û ger perê şîrîn û mehbûbên bere

Hemyan ji husna Xawerê nûrê di wan yek zerre da

⁴⁹ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 81.

⁵⁰ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 143.

⁵¹ Vildan, Cennet ehlinin çocuk hizmetçileridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Gılman” (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1996), 14/50.

Tercüme:

Vildanlar, huriler ve periler, eski şirin sevgililer

Güzellik güneşinin nurundan hepsi de bir tek zerre aldılar⁵²

2.12. Allah'ın Övgüye Layık Oluşu

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim, gerçek mânâda övgünün, Allah Teâlâ'nın (c.c) zâtına mahsus olduğunu bizlere bildirmektedir. Nitekim bu husus, Fatıha sûresinin ilk âyetinde şöyle ifade edilmektedir:

“Hamd (övgü), âlemlerin rabbi olan Allah’adır.”⁵³

Cezerî, işlediği günahlarından ötürü Allah Teâlâ'yı (c.c) anmaya ve övmeye yüzünün olmadığını belirtmekle birlikte O'nun azâmet ve kudretinin delillerini övmekle, saymakla bitiremeyeceğini söylemiştir. Ona göre minnet yalnızca Allah Teâlâ (c.c) içindir. Çünkü Allah Teâlâ (c.c) ona dünyalık bir meta olan dirhemle dinarı vermemiş, ilahî aşk iksirini içirmiştir. Sûfiler için en büyük zenginlik, Allah Teâlâ'dan (c.c) gelen manevi bir kıvılcımdır. Dünyalık olan dirhem ve dinarın hakikat nazarında hiçbir kıymeti yoktur. Bu husus divanda şöyle yer almaktadır:

Ya Reb ji çi rû leb bi senaya te kuşayem

Subhaneke len uhsîye fî şe'nike hemda

Minnet ji Xudayî ku bi'ebdê xwo Melayî

Iksîra xemê 'işqê, ne dînar û dirhem da

Tercüme:

Ya Rab, ne yüzle açmışım ağzımı sena etmek için Seni

Ne kadar övsem de saymaya gücüm yetmez kadrini

Minnet yalnız Allah'adır ki kulu olan Melâ'yı

Aşk iksiriyle sarhoş etmiş, vermemiş ona dirhemle dinarı⁵⁴

2.13. Allah'ın Ahirette Görülebilmesi

Allah Teâlâ'nın (c.c) âhirette görülüp görülmeyeceği meselesi, kalamcılar arasında tartışılan önemli bir kelâmî konudur.⁵⁵ Mutezile ekolü, bazı âyetlerden⁵⁶ yola çıkarak

⁵² Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 37.

⁵³ Fatıha, 1/2.

⁵⁴ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 51.

Allah Teâlâ'nın (c.c) âhirette mü'minler tarafından görülmesinin mümkün olmadığını savunurken;⁵⁷ Ehl-i Sünnet inancının temel dinamiklerini sistematize eden Eş'ari ve Maturidi kelâmcılar, âyet ve hadis-i şerifleri referans alarak Allah Teâlâ'nın (c.c) âhirette görülebileceğini savunmuşlardır.⁵⁸ İmam Eş'ari(ö.324/935-936), Hz. Musa'nın (a.s) "Rabbim, bana kendini göster. Sana bakayım."⁵⁹ sözünü delil olarak kullanmaktadır. Ona göre rü'yetullah meselesi mümkün olmasaydı, Hz. Musa (a.s) böyle bir şeyi Allah Teâlâ'dan (c.c) istemezdi.⁶⁰ Bir peygamberin böyle bir şeyi Allah Teâlâ'dan (c.c) istemiş olması, bunun mümkün olduğunun göstergesidir. Örneğin bir âyette "Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl parlayacaktır. Rablerine bakacaklardır."⁶¹ buyurulmaktadır. Buhârî ve Müslim'de geçen bir hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber (a.s.) dolunay halindeki aya bakarak şöyle buyurmuştur: "Siz şu ayı güçlük çekmeden gördüğünüz gibi, Rabbinizi de açıkça göreceksiniz."⁶²

Cezerî, Hz. Musa'nın (a.s) Allah Teâlâ'yı (c.c) görme isteğini baz alarak rü'yetullah meselesini mümkün görmektedir. Bu meseleyi, Hz. Musa (a.s) üzerinde temellendirerek divanda şöyle dile getirmiştir:

Eger de'wayê Mûsayî di 'işqê da bikim caiz

Melâ daim tecella ye ji wê terha şelal ebrû

Tercüme:

Musa'nın Allah'ı görme isteğini caiz kılsam eğer aşk bahsinde

O zarif endamlının kaşlarından tecelli var üstümüzde Melâ⁶³

⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Temel Yeşilyurt, "Rü'yetullah" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2008), 35/311-314.

⁵⁶ Mutezili âlimler, bu hususta "Gözler Onu idrak edemez, fakat O gözleri idrak eder." (En'am, 6/103) âyeti ile Hz. Musa'nın (a.s) Allah Teâlâ'yı (c.c) görme isteğine karşılık "Beni asla göremeyeceksin." (A'raf, 7/143) cevabını delil olarak öne sürerler. Hâlbuki Ehl-i Sünnet inancına göre birinci âyette Allah Teâlâ'nın (c.c) görülemeyeceği değil tam manasıyla idrak edilemeyeceği bildirilmektedir. İkinci âyette ise Hz. Musa'nın (a.s) bu dünyada Allah Teâlâ'yı (c.c) göremeyeceği hususu pekiştirilmektedir. Dolayısıyla âhirette görülmesinin imkânsızlığını ortaya koymamaktadır. Bkz. Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelâma Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 353-354.

⁵⁷ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelâma Giriş*, 353.

⁵⁸ Çağfer Karadaş, *Ehl-i Sünnet Akaidi* (Ankara: OTTO Yayınları, 2017), 98.

⁵⁹ A'raf, 7/143.

⁶⁰ Ebu'l Hasan El-Eş'ari, *El-İbâne 'an Usûli'd Diyâne*, çev. Mustafa Çevik (Ankara: Avrasya Yayınları, 2005), 25.

⁶¹ Kıyâme, 75/22-23.

⁶² Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhu'l Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Mevakit, 16; Ebu'l Huseyn Muslim b. Haccâc Müslim, *Sahîhu Muslim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Mesacid, 211

⁶³ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 405.

2.14. İlahî Takdir

Ehl-i Sünnet âlimleri, Allah Teâlâ'nın (c.c) ezeli ilmi ve iradesiyle mevcudat hakkında bir takdirinin olduğunu, vuku bulan olayların Onun bilgisi dışında olamayacağını, bizatihi Onun ilim ve iradesi dahilinde gerçekleştiğini izah etmişlerdir. Kaza ve kader noktasında insan fiillerinin kesb yönüyle insana; yaratma yönüyle Allah Teâlâ'ya (c.c) ait olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁴ Cezerî, kendisi ve varlıklar hakkında Allah Teâlâ'nın (c.c) bir takdirinin olduğunu ve bunu değiştirmeye hiç kimsenin güç yetiremeyeceğini divanda şöyle dile getirmiştir:

Ew kebkê xeraman ku di kozê li qebû hat

Şahîne qezayê bi texaful ji xwe ra girt

Teqrîri ku hukmê li Melâ carî kit

Qet kes heye mumkin bidetê texyîrê

Tercüme:

Salına salına ötüp gelince o hacel keklîği tuzak yerine

Kaza ve kader şahini, ansızın aldı onu kendine⁶⁵

Allah'ın Melâ hakkında câri kıldığı takdiri

Değiştirmeye güç yetirecek kimse var mı ki⁶⁶

2.15. Allah'ın "Hâdi" Oluşu

Cezerî, benimsediği kader anlayışı gereği, Allah Teâlâ'dan (c.c) bir hidayet olmadan insanları uyarmanın, onlara vaaz ve irşadda bulunmanın bir anlam ifade etmediğini, Levh-i Mahfuz'da kendisi için Allah Teâlâ'nın (c.c) inayetiyle bir hidayet verildiğini⁶⁷ divanda şöyle dile getirmiştir:

Dê ji Heq cazîbeyek dil bigirit wer ne Melâ

Ji ezel ger tu hîdayet nebit îrşadi çi kit

Ewwel ku yarê da me yek zerreyek înayet

Qismet me xemr û cam e di deftera hîdayet

⁶⁴ Ebu Mansur el-Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM, 2002), 366.

⁶⁵ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 77.

⁶⁶ Cezerî, *Melayê Cizîrî Divanı*, 447.

⁶⁷ Hamdi Gündoğar, "Molla Ahmed Cezerî'nin Kelâmî Görüşleri" (Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, Ankara: Şırnak Üni. Yay, 2010), 612.

Tercüme:

Gönlü yakıp tutuşturan bir cezbe olmalı Hak'tan Melâ

Ezel canibinden hidayet yoksa eğer irşat ne yapsın⁶⁸

ilk verdiği bize Sevgilinin bir zerrecik inayet

Kadeh ve şarap imiş defterde payımıza düşen hidayet⁶⁹

Sonuç

1560-1640 yılları arasında hayat sürmüş Molla Ahmed el-Cezerî'nin, Diyarbakır, Hakkâri, Irak ve Şam gibi ilim merkezlerine seyahatte bulunup ismini tarihe kazımış âlim ve mutasavvıf bir şahsiyet olarak öne çıktığı tespit edilmiştir.

O, Allah Teâlâ'ya (c.c) duyduğu ulvi sevgiyi, sembolik ve edebî bir dil ile ifade etmiştir. Allah Teâlâ'nın (c.c) varlığına ilişkin pek çok hususu, bu kâinat kitabından derleyip idraklere sunmuştur. O, bu hususu dile getirirken genel manada kelâmcıların kullandığı şu ilke üzerinden hareket etmiştir: Etrafımızda var olan bir düzen mevcuttur ve bu da mutlak anlamda bir düzen var ediciye işaret etmektedir. O, bu ilkeden hareketle kâinattaki bu düzen ve işleyişin başıboş ve sahipsiz olmadığını bilakis Yüce Yaratıcı'nın kudret ve iradesiyle sağlandığını anlatma gayreti içinde olmuştur.

Onun, Rü'yetullah meselesi hakkında Ehl-i Sünnet yolunu takip ettiği ve bu yönüyle de Mu'tezile'den farklı düşündüğü tespit edilmiştir.

Onun kadere yaklaşımı, hilkat, düzen ve insanın fiilleri başlıkları üzerinden olmuştur. Eş'arî kader anlayışını takip etmiştir. Yüce Yaratıcı'nın kulları hakkında bir takdirinin olduğunu, bu takdirin her ne şekilde olursa olsun her zaman rıza ile karşılanması gerektiğini savunmuştur. İnsanın fiillerine de değinerek Yüce Yaratıcı'nın izni olmadan hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini, fiillerin kesb yönünden kula, yaratma yönünden ise Allah Teâlâ'ya (c.c) ait olduğunu dile getirmiştir.

Bu çalışmada, Cezerî'nin Ehli Sünnet çizgisinin dışına çıkmadığı, Yüce Yaratıcı'yı edebiyat sahasının imkânlarını en iyi şekilde kullanarak anlatmaya çalıştığı, tasavvufçu kimliğinin yanısıra kalam sahasında da söz sahibi olduğu sonucuna varılmıştır.

⁶⁸ Cezeri, *Melayê Cizîrî Divanı*, 245.

⁶⁹ Cezeri, *Melayê Cizîrî Divanı*, 247.

Kaynakça

- Acluni, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l Hafa*. çev. Mustafa Genç. 4 Cilt. İstanbul: Beka Yay., 2019.
- Algar, Hamit. "Molla". 30/238-239. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2020.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Avcıkaya, Cüneyt. *Kolaya Kaçmanın Adıdır Deizm*. İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2020.
- Avcı, Seyit. "Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/1 (01 Şubat 2004), 161-193.
- Badıllı, Abdülkadir. *Bediüzzaman Said NURSİ- Mufassal Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.
- Bozkurt, Birgül. "Molla Ahmed-i Cezerî'nin Divanında Vahdet-i Vücüd Anlayışı". 625. Ankara: Şırnak Üni. Yay, 2010.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l Buhârî*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı., 1992.
- Cezeri, Molla Ahmed. *Melayê Cizîrî Divanı*. çev. Osman Tunç. İstanbul: Nubihar, 2018.
- Cürcanî, Seyyid Şerif. *et-Ta'rifat*. Halep, 2006.
- Cüveynî, Abdülmelik el-. *Luma'u l- Edille fi Kavâidi Akaidi Ehli's- Sünneti ve'l Cemâ'a*. çev. Serdar Murat. Kayseri: Kimlik Yayınları, 3. Baskı., 2017.
- El-Eş'ari, Ebu'l Hasan. *El-İbâne 'an Usûli'd Diyâne*. çev. Mustafa Çevik. Ankara: Avrasya Yayınları, 2005.
- Gökhan, Asuman. "Hafız-ı Şirazi ve Âb-ı Hayat". *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 1 (2018), 113-132.
- Gündoğar, Hamdi. "Molla Ahmed Cezerî'nin Kelâmî Görüşleri". 612. Ankara: Şırnak Üni. Yay, 2010.
- Karadaş, Çağfer. *Ehl-i Sünnet Akaidi*. Ankara: OTTO Yayınları, 2017.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelâma Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Maturidi, Ebu Mansur el-. *Kitabu't-Tevhid*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM, 2002.
- Müslim, Ebu'l Huseyn Muslim b. Haccâc. *Sahîhu Muslim*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2. Baskı., 1992.
- Nursi, Bediüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: RNK Neşriyat, 2006.
- Taftâzânî, Sa'duddin et-. *Şerhu'l-Akaid*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: Rihle Kitap, 2011.
- Tarlan, Ali Nihat. *Ahmet Paşa Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları, 2005.
- Turan, Abdülbaki. *Melayê Cizîrî Divanı ve Şerhi*. İstanbul: Nubihar, 2017.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Adem". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/356-357. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Gılman". 14/50. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1996.
- Yeşilyurt, Temel. "Rü'yetullah". 35/311-314. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2008.
- Zivingî, Muhammed. *El-İkdü'l Cevheri fi Şerhi Divanı-Şeyh el-Cezirî*. Kamışlı (Suriye): Rafideyn Matbaası, 1958.
- Ziyai, Hasan. *Feriduddin Attar- San'an Şeyhi*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.